

Apunts socioeconòmics del Borriol del segle XVIII a partir de l'estudi de les fonts notarials

Josep C. Linares Bayo*

Introducció

La condició de l'agricultor valencià del segle XVIII estava influïda per molts factors, però especialment important era el medi físic, ja que els fenòmens naturals dibuixaven un paisatge fruit de les transformacions d'altres èpoques, que ara també es proposava canviar parcialment.

La manera de treballar les terres dels camperols borriolencs solia ser majoritàriament de tipus familiar, a l'igual que la majoria de senyorius valencians i, en molt poques ocasions, es tirava mà dels treballadors assalariats. Pel que fa als arrendaments del Set-cents al terme municipal de Borriol, sols un xicotet grup de terratinents els posarà en pràctica, degut a l'extensió del seu patrimoni. Seran contractes complets, amb tot un seguit de prerrogatives relatives als adobs, al nombre de llaurades per any, les rotacions, la neteja de males herbes, etc.

“...otrosí y último que dicho arrendador tenga la obligación en el último año de dicho arriendo de dejar arrancados a sus costas y a tierra blanca como es costumbre todos los alfalses que huviese sembrados en dichas huertas...”

30 gener 1763 Arrendament de terres de Vicent Chulvi el menor a Josep Hucher

El pes del sector agrari tradicional encara estarà patent en la majoria del camp valencià al llarg de tota la centúria, encara que començaran a entreveure's indicis indiscutibles de modernitat, sobretot en terrenys litorals.

---

* Llicenciat en Humanitats. Professor de valencià de l'IES Francesc Ribalta i professor associat de la Universitat Jaume I.

1. Aprofitament del sol

A l'hora de quantificar l'extensió o la capacitat, hem de dir que algunes de les mesures de l'època moderna difereixen d'aquelles que emprem en l'actualitat, però en altres casos es mantenen amb plena vigència en el món rural i agrari actual dels nostres pobles. Als documents consultats per al present estudi trobem les mesures que exposem tot seguit, amb l'adaptació al sistema mètric decimal corresponent. Fins la unificació internacional de les mesures, trobem una gran disparitat pel que fa a l'equivalència d'una mateixa mida en regnes diferents.

MESURES DE SUPERFÍCIE GEOMÈTRIQUES

1 fanecada. Originàriament, al regne de València, era l'extensió de terra sembrable amb una faneca de gra, però posteriorment se la definí com 200 brases reials, o 16.200 pams quadrats, o 1.012,5 vares quadrades, el que equival a 831,0964 m² (8,310964 àrees). Conté quatre quartons i és la dotzena part d'una hectàrea.

“y por tal se lo aseguro por precio de a razón de cinquenta libras por hanegada, cuyo banal medir despues de alzada la cosecha del cañamo de que se halla sembrado”.

4 de maig de 1780. Venda de Francesc Marco a Vicent Vilarrocha d'un banal de terra horta, de tres fanecades a la partida de Canet (Castelló).

“...una anegada de tierra huerta está tenuta al derecho de Población...”

17 de desembre de 1797. Partició d'herència de Manuela Andreu amb els seus fills

“...damos en venta Real por juro de heredad para siempre jamás a Joseph Pallarés molinero vecino de la Villa de Villafamés, y abitante en el molino llamado del Saloni, que esta presente y a los suyos cuatro quartones de tierra poco mas o menos parte culta y parte inculca, con algunas higueras y oliveras, y una paridera de serrar ganado sin tañada todo contiguo sitios y puestos en el termino de dicha villa de Castellón y en la partida nominada de Benadresa...”

31 de maig de 1772. Venda de Josep Porcar i consort a Josep Pallarés

MESURES SEGONS EL TREBALL AGRÍCOLA

1 jornal. Era l'extensió de terreny que es podia treballar en un dia i depén del tipus d'agent treballador (persona, mul, bou, cavall), del tipus de lloc (vinya, blat, garrofera) i de la classe d'activitat que es va a realitzar (llaurar, sembrar, etc.).

També se la sol equiparar al treball d'un parell de muls durant una jornada de 10 hores, o el que equival a 6 fanecades.

“...cuya venta hacemos y otorgamos en fuerza de la Licencia y Decreto firmado por Don Domingo Franco en el nombre de Procurador General de dicho señor Excmo. Marqués de Boyl al margen de un memorial presentado por nosotros a dicho fin cuyo decreto a la letra es el siguiente = Valencia y enero a veinte y tres mil setecientos setenta y dos = concedese la licencia, que pide con tal que reconozca la Señoría directa a favor de su exco. y pague el Luismo al Arrendador de los drchos Dominicales de esta villa = Don Domingo Franco = cuyos dos jornales de tierra son libres de otro tributo, hipoteca, memoria, señorío, obligación especial ni general, y por tales se los aseguramos por precio de cien libras moneda valenciana que confesamos aver recibido realmente, y de contado, y a toda nuestra voluntad en especie de oro de buena calidad en presencia de mi el escrivano doy fee...”.

2 de febrer de 1772. Venda de Vicent Bernat de Gaspar i consort a Josep Chiva de 2 jornals de terra garroferal a la partida del Borom.

MESURES DE PES

L'arrova. Unitat de pes equivalent a 10,400 quilograms, encara que l'arrova moderna equival a 10 quilograms.

“dos arrobas de aseyte a quatro libras diez sueldos - - - 9L...”

17 de desembre de 1797. Partició d'herència de Manuela Andreu amb els seus fills

MIDES ANTROPOLÒGIQUES

Estaven basades en distàncies del cos humà, encara que progressivament s'aniran normalitzant i unificant amb patrons, per evitar que una mateixa mida tinga diferents valors. Existia *el pam*, *el peu* i altres tipus de mesures.

“...otorgo que vendo y doy en venda Real por juro de heredad para siempre jamás a Vicente Linares alpargatero mi convecino que aora y mas abajo acceptante y a los suyos un patio para fabricar casa de setenta y cinco palmos de largo, y diez y seis de ancho, sito fuera los muros de esta Villa y en el barrio del Ladrillar...”

30 d'abril de 1798. Venda de Nicolau Valls a Vicent Linares d'un pati al barri del Rajolar.

MIDES AMB PATRONS

La Vara. Fou instaurada al Regne de València per Jaume I i era un bastó de fusta, canya o metall que constava de 4 pams i 3 peus.

MESURES DE CAPACITAT

Barcella. Era usada per a mesurar el gra, especialment el blat. Es dividia en 4 almuts o 16 quarterons, o 108 mesuretes i equivalia a $\frac{1}{2}$ faneca, $\frac{1}{4}$ de taleca o $\frac{1}{12}$ del cafís. 1 barcella: 16 litres i 60 centilitres.

Cafís. Trobem diferents equivalències per determinar aquest tipus de mesura del gra (forment, ordi, civada...): 25 barcelles¹, 12 barcelles², etc.

“...todo por tiempo de nueve años que tomaran su principio en el día de San Juan de Junio proximo venturo del corriente año, por precio de un cahiz y seis barchillas de trigo en cada un año, bueno, limpio y receptible, medida del presente Reyno, pagador en el mismo día de cada año...”

28 d'abril de 1762. Arrendament de Vicent Llorens a Josep Pallarés d'una heretat de terra campa a la Serra per 9 anys.

Cànter. Servia per a mesurar el vi i equivalia a 16 mitgetes o $\frac{1}{40}$ de pipa. De vegades també servia per a mesurar l'oli, a l'igual que la lliura d'oli, equivalent a 16 litres.

“...una bota de magnitud de quarenta cantaros de vino con cercoles de madera de la misma manera...”

12 d'abril de 1757. Declaració i donació per Jaume Cueva de Benlloch

“...Un tonel de treinta cantaros de cabida - - -3L...”

17 de desembre de 1797. Partició d'herència de Manuela Andreu amb els seus fills

SISTEMA MONETARI

El sistema monetari valencià, derivat del dret foral propi i de les particularitats de la Corona d'Aragó respecte a la resta dels regnes peninsulars, es basa en el

---

1. Veure pàgina web de Joan Miró al voltant de les mesures al País Valencià, Catalunya i les Illes Balears durant l'època medieval, moderna i contemporània: <http://usuarios.lycos.es/joanmiro/mesures.htm>.

2. Fradejas, F. C. I García Llamazares, P.: “Borriol y el régimen señorial en el siglo XVIII. Análisis de un cabreve notarial de 1787”. Revista *Universidad y Educación* nº5. UNED-Centre Associat de la província de Castelló. Vila-real (Castelló). P. 188.

triplet de *lliures, sous i diners* de moneda reial valenciana. La moneda principal és la lliura, que equival a 20 sous, i a la seua vegada, un sou es divideix a 12 diners, amb la qual cosa una lliura suma l'import de 400 diners.

*“Primo una cassa sita y puesta en esta dicha villa, y en la calle de San Roque, que alinda por un lado con cassa de Jayme Pallarés, y en callejón del cimiterio, ahora proprio del mismo Pallarés, por las espaldas, con las espaldas de la cassa de Joseph i Miquel Gregori callejon en medio, y por delante con cassa de Vicente Bernad y plazuela, estimada en **ducientas y settenta libras**”*

20 de març de 1757. Partició extrajudicial de l'herència de Maria Llorens i de Falomir vídua

L'equivalència d'aquesta moneda amb la lliura aragonesa o la lliura catalana difereix substancialment, ja que no té la mateixa validesa en els diferents territoris de la confederació. En un document dels que hem analitzat en el present estudi, trobem una interessant equivalència entre la moneda valenciana i la moneda catalana. El 6 de gener de 1782³, en un contracte de venda entre Josep Llanda i Antònia Aragon, consorts i veïns de Borriol, amb Batiste Navarro, veí del Ginestar, del regne de Catalunya, s'afirma que els primers són deutors d'aquest últim per un import de 182 lliures, 6 sous i 10 diners de moneda catalana, les quals, reduïdes a moneda valenciana importen 128 lliures, 16 sous i 3 diners.

“...Yo dicho Joseph Llanda confesseé dever a Bautista Navarro labrador y vecino de la villa del Ginestar del mismo Principado la quantía de ciento ochenta y dos libras, seis sueldos y diez dineros moneda de ardites de aquel país las que reducidas a moneda valenciana importan ciento veinte y ocho libras, diez y seis sueldos y tres dineros...”

6 gener 1782Venda de Josep Llanda i Antònia Aragon, consorts a Batiste Navarro i altre

Tot seguit, adjuntem el quadre resum d'equivalències de les mesures que apareixen en el present estudi i en el seu annex, per tal d'establir comparacions entre diferents realitats geogràfiques i cronològiques.

---

3. Vegeu el protocol notarial de 1782 de Josep Artola, de data de 6 de gener, contracte de venda entre Josep Llanda i Antònia Aragon, consorts i veïns de Borriol, amb Batiste Navarro, veí del Ginestar, del regne de Catalunya.

QUADRE RESUM D'EQUIVALÈNCIES

Mesura	Equivalències antigues i actuals
<i>Fanecada</i>	831,09 metres quadrats, 200 braces reials, 16.200 pams quadrats, 1.012,5 vares quadrades, 8,310964 àrees, 4 quartons, 1/12 hectàrea, 2 barcelles.
<i>Quartó</i>	207,77 metres quadrats, ¼ fanecada, 50 braces reials, 4.050 pams quadrats, 1/48 hectàrea
<i>Hectàrea</i>	12'03 fanecades valencianes, 3 jornals
<i>Jornal</i>	6 fanecades, 4986,54 metres quadrats
<i>Arrova o rova</i>	10,400 kg
<i>Arrova moderna</i>	10 kg
<i>Sac</i>	75 kg
<i>Càrrega</i>	10 arroves, 104 kg
<i>Pam</i>	0'2 m
<i>Peu</i>	0'3 m
<i>Vara</i>	4 pams, 3 peus
<i>Cafís</i>	12 barcelles, 6 fanecades, 199,44 litres actuals
<i>Cànter</i>	16 mitgetes, 1/40 de pipa, 16 litres.
<i>Barcella</i>	4 almuts, 16 quarterons, 108 mesuretets, ½ faneca, ¼ de taleca, 1/12 del cafís, 16'6 litres.
<i>Lliura</i>	20 sous
<i>Sou</i>	12 diners
<i>Diners</i>	1/20 sous, 1/240 lliures

La terra d'horta, i del regadiu en general, se sol expressar en fanecades, mentre la terra de secà sol aparéixer expressada en jornals. Sovint no apareix cap tipus de mesura del terreny, i directament ens podem trobar amb fórmules com: tros de terra garroferal, garroferal amb figueres, ribàs, bancal, tros de vinya, etc.

“... otrosí que cada un año se aya de sacar un pedazo de tierra inculta en el secano y el gasto que en ello se ofreciere aya de ser igual entre ambas partes como y también el provecho que dicha tierra aprovechada diere aya de ser asimismo mediexo...”

30 de gener de 1763. Arrendament de terres de *Vicent Chulvi el menor a Josep Hucher*.

“...Otrosí: un jornal de tierra con higueras y ribas de ubas citos en el nominado termino y partida del Fontanar que linda por bajo en herederos de Joseph Ris, por arriba en Montes Blancos, por un lado en Vicente Navarro y por otro con tierras de Manuel Garcia...”

4 de juny de 1796. Noces entre *Josep Muntanyés amb Josepa Blasco*

2. Estructura de la propietat

L'estructura de la propietat al segle XVIII a Borriol presenta un procés de bipolaritat que, per una part es distribueix entre una majoria de xicotets propietaris i per una altra banda, es reparteix entre una minoria terratinent. Les propietats solen ser variades: franques i lliures, propietats comunals i propietats subjectes al domini del baró de la vila. La informació de què disposem al voltant d'aquest tema, que trobem en els registres notariais, fa que vegem quasi sempre els llauradors, amb poques referències als arrendataris i jornalers.

La concentració de la propietat durant els segles XVI i XVII a Borriol era major que en la centúria posterior. Podem afirmar que hi ha un elevat grau d'accés dels agricultors a les terres que, amb el devenir dels anys, s'anirà fragmentant d'acord amb les particions hereditàries, especialment a partir de la Nova Planta. Progressivament, els béns se segreguen a parts iguals entre els hereus, sense opció a desheretar, excepte en alguns casos de famílies benestants que evitaren la disgregació del patrimoni i li retrans al fill millorat els béns de l'heretat. Eixe procés d'atomització de les propietats anirà generant de manera paulatina la mà d'obra jornalera de les dècades que estan per vindre.

Així, la majoria de les famílies deixaven la seua herència per mig del sistema de subdivisió, quasi sempre a parts iguals o molt paregudes. Quan entrava la vídua o el vidu en el repartiment amb els fills, s'empraven diferents fórmules: de vegades la major part era per a les vídues i de vegades era per als fills, i en altres ocasions els descendents rebien els béns agraris i l'esposa es quedava amb la propietat de la casa, o casos en què es tendia a l'equilibri entre les dos parts.

Tot seguit reproduïm un quadre que pertany a la partició extrajudicial de l'herència d'una veïna de Borriol, de nom Maria Llorens, on es resumix eixa fragmentació dels béns de les famílies borriolenques que trobarem al llarg de tot el segle XVIII.

20 de març de 1757. Partició extrajudicial de l'herència de Maria Llorens i de Falomir vídua

Hereu	Producte heretat	Ubicació	Valor (en lliures)
Vicent Falomir de Vicent	Una fanecada i mitja de terra horta.	Horta Amunt	130
	Era de trillar.	Partida de les Eres	20
	11 lliures que ha de cobrar d'un particular d'Alcanys.		
	20 lliures que ha de cobrar del Marqués de Boyl.		
Marianna Falomir	Heretat garroferal i olivar amb algunes figueres.	les Forques	131
	Una fanecada de terra horta.	Al Clot, nomenada l'Horta Amunt	60
	50 l. que ha de cobrar del Marqués de Boyl.		

Joan Falomir	300 lliures d'una heretat.	Benifadet	
	Heretat panal.	Perxets	110
	3 jornals de terra vinya amb la seua caseta.	La Vall	110
	2 fanecades de terra horta.	Horta Mitjana	160
	Una fanecada de terra horta.	Horta d'Amunt, al lloc del Clot	60
	Mul pèl tordillo aparellat		45
	Un gallec.		10
	50 lliures que ha de cobrar d'un veí de Rafels del Regne d'Aragó.		
	50 lliures que ha de cobrar de Josep Chiva de Borriol.		
	30 lliures que ha de cobrar d'un veí de la vila de Val de Robres del Regne d'Aragó.		
	2 porcs estimats en 20 lliures.		
	55 lliures en roba que ha d'entregar a la seua germana Bernarda per la millora del terç.		
	30 lliures en béns mobles		
	50 lliures en moneda de plata.		
	20 lliures que ha de cobrar d'un veí de Moncofa.		
50 lliures per part de sa casa que li va tocar en la partició que es féu dels béns de son pare i sa mare.			
Bernarda Falomir	Casa	Raval de la vila de Borriol, carrer de Sant Roc	270
	2 heretats de garroferal i olivar.	El Palmar	150
	2 jornals de terra vinya	La Vall	60
	Fanecada i mitja de terra horta.	Horta Amunt, a la font d'En Pere.	110
	Cens de capital de 75 lliures que correspon a l'herència Miquel Bernat de Borriol.		
	Un cens de 100 lliures que correspon i paga Josep Manyà de Castelló de la Plana.		
	Mul pèl negre aparellat estimat en 100 lliures.		
	Un mul "moino" aparellat estimat en 70 lliures.		
	29 lliures que ha de cobrar d'un veí de Pedralba.		
	11 lliures que ha de cobrar d'un veí de Lliria.		
	20 lliures en béns mobles, joies que li ha de lliurar el seu germà Joan Falomir.		
	80 lliures que ha de cobrar del senyor Marqués de Boyl.		
50 lliures en diners efectiu.			

En aquesta partició hi ha quatre hereus en què recauen els béns: Vicent, Marianna, Joan i Bernarda Falomir. Les percepcions que apareixen són de diversos tipus: béns immobles (Casa al Raval de la vila, al carrer de Sant Roc), terres de secà (2 jornals de terra vinya a la Vall), terres de regadiu (fanecada i mitja de terra horta a l'Horta Amunt, a la Font d'En Pere), una era de trillar, bestiar (un mul de pèl negre, dos porcs), diners en efectiu, diners que s'han de cobrar d'altres veïns, etc.

Algunes propietats estaran sotmeses a càrregues i endeutaments, com els censos redimibles, la major part; i els censos emfitèutics, principalment a pagar al senyor de Borriol i a altres propietaris nobiliaris o religiosos. El sistema emfitèutic també era una pràctica molt comuna que s'adoptava en l'establiment dels senyories i prou habitual al Regne de València. Els processos d'establiment de terres no van ser tots iguals, a l'igual que el temps que transcorria per l'adquisició del ple dret, que solia oscil·lar entre els 4 i els 6 anys. Així, els establiments, com a contractes que eren, s'atenien a unes fórmules generals on es detallaven les característiques i quantitat de la terra, la ubicació i els límits amb altres finques i altres propietaris. Els amos preferien l'arrendament a curt termini (entre tres i vuit anys) al sistema emfitèutic, perquè així podien disposar d'alteracions de les prestacions que, es devaluaven amb el pas del temps. Tanmateix, tots els llauradors havien d'abonar a l'església unes dures contribucions, la primícia i el delme, al voltant del 6 i el 12 per cent de les collites.

En resum, l'excedent que els llauradors o conreadors devien de lliurar als no conreadors, que vivien de les rendes agrícoles, tenia diverses destinacions:

- Els que cobraven drets senyoriais (nobles, laics...) que havien comprat el dret a cobrar-los per un lloc determinat.
  - Els propietaris que no conreaven la terra i percebien fruits o diners en concepte d'arrendaments.
  - Els arrendataris que sotsarrendaven la terra a altres llauradors sense terra.
- També hi havia un altre tipus d'arrendataris de drets senyoriais que lliuraven al senyor una quantitat a canvi del dret a cobrar-los els drets senyoriais.
- Els eclesiàstics que vivien del delme i les primícies, normalment del clero seglar.

"...confesso haver recibido realmente y de contado y a toda su voluntad, del comun de esta dicha villa de Borriol, y por mano de Vicente Pastor colector del libro primero de pecha de la misma en el año pasado de mil setecientos cinquenta y seis, la quantia de diez y ocho ibras moneda valenciana, en especie de plata y vellon de buena calidad [...] comprendiendo en dicha quantia una libra y diez sueldos por razon del equivalente, cuya quantia es por semejante pension annual que esta dicha villa le responde, de un censo de capital de seiscientas libras, y con ella hace pago a la vencida..."

17 de juliol de 1757. Carta de pagament de Joaquim Falcó a favor de la vila de Borriol

2.1. Propietat de la terra

Quant a la distribució del nombre total de finques estudiades, pel que fa a si són de propietat franca o estan subjectes al domini del senyor, les dades són clarament favorables al primer cas:

Cultiu	Nombre de finques	Percentatge
Terres franques	978	96'8
Terres subjectes al domini del senyor	30	3'2

“...poseo una mitad de paridera de ganado con mitad de casita de pastores todo contiguo sito y puesto en el termino de esta misma villa y a sitio nominado de la Coma que linda por todas partes con la otra mitad de dichas paridera y casita y tierras del contenido Gaspar Falomir; Y yo el referido Gaspar detengo y poseo media hanegada de tierra huerta franca sita y puesta en este mismo termino y en la partida llamada del Peresequer de la Huerta de Arriba...”

20 de març de 1763. Permuta de Vicent Falomir amb Gaspar Falomir germans de mitja fanecada de terra horta franca al Peresequer de l'Horta Amunt..

D'ací es dedueix que, a les acaballes del segle XVIII, les propietats que estan en mans del senyor de Borriol són mínimes. Aquelles possessions privilegiades medievals han anat desapareixent i les finques més notables s'han anat concentrant entre un reduït nombre de famílies pudients de terratinents locals, com a incipients oligarquies d'aquest centre rural.

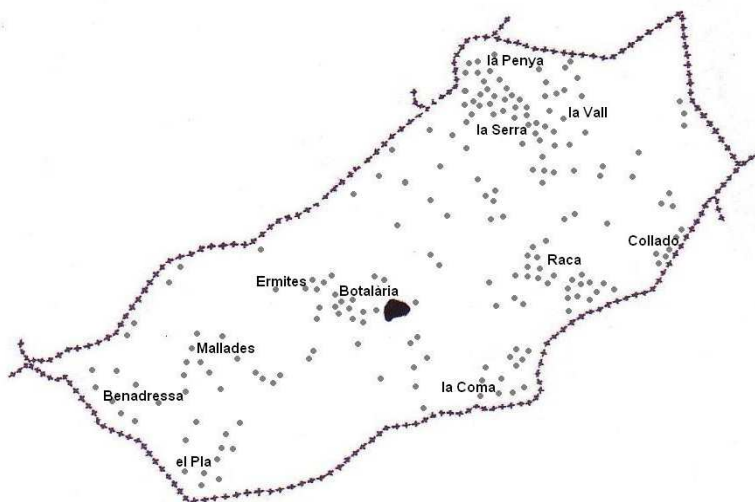
Respecte a l'extensió d'eixes finques, l'evolució parcel·lària serà tendent a la reducció progressiva, especialment en el regadiu (Horta Amunt, Horta Mitjana), on les finques són menys grans. No obstant, el secà borriolenc encara serà de proporcions mitjanes (Monegro, les Ermites, les Mallades, la Serra, Cominells...), sobretot quan més allunyades del cas urbà. Es donen diverses situacions en aquest aspecte: augmenta la població i consegüentment les terres tendeixen a fragmentar-se, però també és cert que es produeix una massiva roturació de terres, amb la qual cosa l'accés dels llauradors a la propietat es manté més o menys estable al llarg del segle.

Sovintegen, en els protocols notarials, l'aparició de finques de terra inculta, de terra campa, de terra erma o de terres improductives per ser clapisses o roques blanques:

“Otrosí y último dos jornales de tierra inculta poco mas o menos, sitios en el propio termino, y al sitio llamado de les Mallades, que alindan por un aparte con tierra cultivada de nosotros dichos donadores, por otra con tierras de Lorenzo Falomir el mayor, camino de Alcora enmedio, por otra con comunes de villa, y por otra con tierras de Antonio Martí, mediante dicho camino de Alcora estimados dichos dos jornales en quinze libras”

24 de maig de 1757. Noces entre Vicent Gregori i Josepa Sans

En el següent mapa, podem apreciar la ubicació geogràfica de les terres sense cultivar pertanyents a la mostra agafada. En alguna ocasió, aquesta situació es deu a que es troba pendent la collita en curs, com poden ser les sembrades dels cereals i llegums.

Dels resultats gràfics es desprenen algunes conclusions:

- La terra sense roturar es concentra en les partides més muntanyoses i de pitjor accés comunicatiu del terme municipal (la Penya, la Serra, el Collado, les Ermites, les Mallades, etc.), al temps que la seua llunyania es va fent cada vegada més patent.
- Apareix alguna partida plana que no ha completat el seu procés de roturació (el Pla de Moro, la Vall...), degut a la seua extensa proporció. Els terrenys més fèrtils dels voltants del poble acullen el regadiu històric local.
- Hi ha poques finques ermes prop del casc poblacional, a excepció de la partida de la Botalària, que és un barranc de difícil accés.
- La majoria de terra erma es correspon a partides de predomini hegemònic del secà, inclús en partides planes, ja que el regadiu no s'extindrà de manera massiva fins les postrimeries del segle XIX.

En suma, veiem que el procés de roturació de terres i d'abancaments intensius que trobem en l'actualitat al terme de Borriol és fruit del procés que es va iniciar en aquesta època. Val a dir, que al llarg de la segona meitat del segle XVIII encara no s'han roturat moltes partides llunyanes i amb accessos complicats, encara que es completarà el procés durant la primera meitat del segle XIX.

3. El preu de la terra

Pel que fa als **valors de la terra**, establerts a partir dels protocols notariais estudiats del segle XVIII borriolenc, cal dir que seran més quantioses en terrenys de regadiu que en terrenys de secà, com en l'actualitat i d'antuvi. De vegades, eixes propietats augmenten el valor perquè inclouen alguna alqueria o mas, o altres habitatges d'ús agopecuari. Així, el seu emplaçament estratègic condicionarà el preu, potser per la seua millor orografia, els condicionaments físics, geològics i les situacions concretes, amb la qual cosa una finca d'una determinada partida pot variar de preu depenent la seua ubicació.

Tanmateix, trobem un altre fet geogràfic peculiar que hem detectat en el present estudi, i és la variació de preus d'una finca de regadiu en un terme municipal o en un altre. L'exemple per analitzar el trobem en les finques emplaçades en partides del terme de Castelló de la Plana, de les quals són propietaris alguns borriolencs, que gaudeixen de preus menys elevats que altres finques homòlogues situades al terme de Borriol, que són millor pagades.

Altres fenòmens relacionats amb els preus de la terra originaren certes tensions en el món agrari al llarg de tot el segle XVIII, motivades per diferents causes, com la pujada dels arrendaments, l'ocupació de terres comunals per part dels grans propietaris, les disputes entre agricultors i ramaders per terres incultes, l'escassetesa de terres que es pugueren vendre (mà morta) i la puja de preus agrícoles.

Així i tot seguit, establim una sèrie de quadres que ens aproximem al valor de la terra en partides diferents d'un mateix terme municipal, i entre termes municipals veïns, al temps que establim una diferenciació entre les terres de secà i les de regadiu. El creixement demogràfic generalitzat durant la segona meitat del segle XVIII ocasionarà, entre altres fets, un augment dels preus agrícoles, sobretot arran de 1780, és per això que hem dividit en dos intervals cronològics les dades exposades, entre 1757-1762 i entre 1772-1800, per tal d'apreciar eixa tendència a l'alça:

Preu de la fanecada d'horta (1757-1762)

3 juliol 1757	2 fanecades de terra horta	Horta Amunt	200	100
9 juliol 1757	2 fanecades de terra contigües, part de tres.	Horta Mitjana	200	100
17 setembre 1759	Una fanecada de terra horta de "població".	Horta Amunt	100	100
17 gener 1762	1 fanecada de terra horta.	L'Alqueria	100	100
29 maig 1762	1/2 d'una fanecada i mitja de terra horta.	Horta d'Amunt	50	100
31 desembre 1762	1 fanecada de terra horta.	L'Alqueria	100	100
14 maig 1758	Dos fanecades franques de terra horta.	Horta Mitjana.	160	80
13 febrer 1759	Una fanecada de terra horta franca.	Horta Amunt.	80	80
18 juliol 1759	Una fanecada de terra horta.	Horta Mitjana	80	80

26 octubre 1759	2 fanecades de terra horta	Canet (Castelló)	130	65
14 maig 1758	Una fanecada de terra horta.	Horta Amunt.	60	60
1 desembre 1757	Tros de terra horta de 12 fanecades franques	Camí del Mar (Castelló)	600	50
9 febrer 1762	Tros d'horta de 5'5 fanecades.	Cap de Canet (Castelló)	220	40
Mitjana del preu/fanecada interval 1757-1762				81

Preu de la fanecada d'horta (1772-1800)

Data	Producte de venda	Situació	Preu	Valor
15 setembre 1797	Una fanecada terra horta	Horta Mitjana	230	230
27 novembre 1795	1 fanecada de terra horta.	Molí fariner	200	200
27 novembre 1795	Fanecada de terra horta	Molí fariner	200	200
27 maig 1800	Mitja fanecada de terra horta	Horta Amunt	100	200
13 setembre 1795	Mitja fanecada de terra horta.	Horta Amunt.	98	196
22 setembre 1799	1 fanecada de terra horta	Horta Avall	195	195
24 gener 1799	½ fanecades terra horta.	Horta Amunt.	95	190
23 novembre 1800	1 fanecada de terra horta.	Horta Amunt	190	190
13 febrer 1799	½ fanecada d'horta.	Horta Amunt.	95	190
29 abril 1800	5 fanecades i 8 braces de terra horta.	Taixida (Castelló)	907	181
27 gener 1796	1 fanecada terra horta.	Horta d'Amunt	180	180
16 abril 1799	1 fanecada de terra d'horta.	Horta Amunt.	165	165
2 març 1800	Mitja fanecada de terra horta.	Horta Amunt.	80	160
17 desembre 1797	Una fanecada de terra horta	Horta Amunt	160	160
29 gener 1799	1 fanecada de terra horta.	Horta Amunt	150	150
22 febrer 1775	Tros de terra d'horta que conté 1/3 fanecades	Horta Amunt	50	150
20 març 1799	Mig terç d'1 fanecada d'horta.	Horta Novella.	25	150
15 setembre 1797	Una fanecada terra horta	Horta Amunt	150	150
10 gener 1800	1 fanecada de terra horta	Horta	150	150

		Novella		
25 febrer 1781	Una fanecada de terra horta franca.	Horta Amunt	144	144
8 abril 1781	Tres parts d'una fanecada de terra horta.	Abeletjar	140	140
26 novembre 1772	una fanecada de terra horta	Horta Mitjana	140	140
16 setembre 1800	½ fanecada de terra horta	Horta Amunt	70	140
13 maig 1800	Una fanecada terra horta.	Horta Amunt	140	140
13 gener 1775	2 fanecades de terra d'horta	Horta Avall	261	131
23 juliol 1775	3 fanecades de terra regadiu, amb una sénia i pati per a fabricar casa contigua.	Raval de València.	400	133
13 desembre 1775	1'5 fanecades d'horta	Sant Vicent	200	133
16 abril 1799	½ fanecada d'horta	Horta d'Avall.	65	130
15 gener 1799	Mig terç d'una fanecada de terra horta.	Horta Novella	21	126
27 gener 1772	Una fanecada de terra horta.	Horta Mitjana	125	125
9 octubre 1775	1 fanecada d'horta	l'Alqueria	123	123
28 desembre 1795	Tres terços d'una fanecada de terra horta.	Horta Amunt.	120	120
16 febrer 1772	Una fanecada i mitja de terra hort	Horta Avall	180	120
10 setembre 1799	½ fanecada d'horta	La Mola	120	120
20 setembre 1780	Una fanecada de terra horta.	Horta Amunt.	117	117
17 novembre 1772	una fanecada de terra horta	Horta Novella	116	116
23 agost 1797	Tres terços de mitja fanecada de terra horta	Horta d'Amunt	57	114
30 novembre 1800	Mitja fanecada terra horta.	Canet (Castelló)	55	110
9 gener 1799	2'5 fanecades d'horta.	Canet (Castelló)	250	100
6 agost 1775	2 fanecades de terra d'horta	Horta Amunt	200	100
27 agost 1775	1 fanecada d'horta	Horta Amunt	100	100
13 maig 1800	1'5 fanecades de terra horta.	Sant Vicent.	150	100
10 novembre 1800	1 fanecada de terra horta	Canet (Castelló)	100	100
16 febrer 1772	2 fanecades de terra horta	Canet (Castelló)	190	95
16 febrer 1772	3 fanecades de terra horta.	Canet	285	95

		(Castelló)		
21 gener 1800	4 fanecades de terra horta.	Canet (Castelló)	360	90
3 juliol 1775	1 fanecada de terra d'horta en 2 trossos	Horta Amunt	85	85
25 juliol 1772	Una fanecada de terra horta	Horta Amunt	80	80
16 febrer 1772	5 fanecades de terra horta.	Canet (Castelló)	400	80
12 gener 1772	una fanecada de terra horta	Horta Mitjana	80	80
8 setembre 1799	1'5 fanecades de terra horta.	Ramell (Castelló)	105	70
28 desembre 1795	Mitja fanecada de terra horta.	Horta Amunt.	35	70
19 agost 1797	3 fanecades i mitja de terra horta	Coscollosa i Romeral (Castelló)	218	62
21 gener 1800	5 fanecades de terra horta.	Canet (Castelló)	300	60
16 abril 1799	½ fanecada d'horta	Horta d'Avall.	30	60
4 abril 1795	Tros de terra de quatre fanecades i mitja, set brases d'horta.	Canet (Castelló)	214	48
31 gener 1772	3 fanecades de terra horta	Partida del Palau (Burriana)	150	50
17 gener 1772	2 fanecades de terra horta	Canet (Castelló)	75	37,5
Mitjana del preu/fanecada interval 1772-1800				127

Preu de la fanecada d'horta. Borriol i Castelló.

Interval	Valor Lliures/fanecada
1757-1762	81
1772-1800	127

Preu de la fanecada d'horta a Borriol

Interval	Valor Lliures/fanecada
1757-1762	90
1772-1800	140

Preu de la fanecada d'horta a Castelló (partida Canet)

Interval	Valor Lliures/fanecada
1757-1762	52
1772-1800	87

Del resultat de les dades, sempre aproximatives, veiem que el preu de la fanecada de regadiu a Borriol, al llarg de l'interval 1757-1762, és substancialment inferior (90 lliures/fanecada) que durant el segon període agrupat de 1772-1800 (140 lliures/fanecada), amb la qual cosa es constata eixe augment significatiu de preus al llarg del darrer quart de segle XVIII, que denota certa tendència inflacionista, potser fruit de les conteses bèl·liques revolucionàries d'Europa.

Quant al mateix període, pel que fa a les finques de regadiu en terme de Castelló, propietats de borriolencs, el primer interval ens vessa la xifra de 52 lliures/fanecada, mentre al segon interval, el preu també ha anat en alça fins a situar-se al voltant de les 87 lliures/fanecada.

4. Sistemes d'explotació

El sistema d'explotació majoritari del context valencià i borriolenc és el treball directe de la terra per part dels llauradors i de les seues famílies, encara que hi ha un reduït percentatge de terratinents (clero, artesans, llauradors rics i viudes) que recorren al sistema d'arrendaments de terres a curt termini, treballades per jornalers a temps parcial i complet. De l'arrendament sempre ix beneficiat el propietari, que no abandona les seues propietats i, a canvi, percep bona part de l'excedent agrícola, a pagar normalment una vegada a l'any, en alguna data important, com Nadal, Sant Joan o alguna festa assenyalada:

“la quantia de trescientos noventa y nueve libras moneda valenciana, procedidas de ciento y cinco machos cabrio me ha vendido en dos plazos iguales, que será el primero a San Miguel, y el otro a Navidad de este corriente año”...

27 d'abril de 1799. Obligació de Josep Falomir a Manuel Martín de Castelló

“... por precio en cada un año de cuarenta libras monda valenciana pagadoras en dos partes iguales, que será el primero en el día de San Juan de Junio...”

3 de gener de 1772. Arrendament de Maria Torner vídua d'Antoni Alafont a Josep Alafont Heretat terra horta de 7 fanecades que li arrenda per 8 anys, a partir de Nadal, a 40 lliures per any a pagar en dos terminis: Sant Joan de juny i el dia de Nadal, a la partida de Canet (Castelló).

“...vendo y por titulo de venda concedo a Vicente Vidal labrador y vecino de esta dicha villa una casa sita y puesta en la misma por precio de ciento treinta y cinco libras moneda valenciana, las que le ofreció pagar en un apaga, para feria de Onda proxima pasada de este año...”

7 de desembre de 1772. Carta de pagament de Batiste Falomir a Vicent Vidal.

“...para pacer en el ganados lanares por tiempo de quatro años que tomaran principio el dia de Santa Cruz de Mayo proximo venturo del corriente año y feneceran en el mismo dia del año que vendrá mil setecientos setenta y nueve...”

3 d'abril de 1775. Arrendament d'Albert Llansola a Joan Vielsa de les herbes del quart de la Vall per pasturar llur ramat.

De vegades, assistirem a un endeutament dels llauradors per poder fer front a les despeses d'explotació dels seus terrenys, que se solen solucionar amb la demanda de crèdits monetaris amb els quals podien fer front a un pagament. Amb ells s'obligaven a pagar a un censalista una pensió concreta anual fins que es cancel·lara el préstec, amb la garantia d'alguns dels seus béns immobles. Normalment, el clero és el principal rebedor de censos i en menor mesura prestamistes particulars. Aquests contractes aniran decreixent amb el devenir del segle XVIII, ja que sovint tendien a devaluar-se per la seua perpetuïtat en el temps.

“...cincuenta libras en dinero que ha de cobrar de cierto particular de la villa de Rafels del Reyno de Aragon, según de la deuda consta por escritura de obligación...”

“...treinta libras en dinero que ha de cobrar de cierto sugeto de la villa de ValdeRobles del Reyno de Aragon...”

“...veinte libras que en dinero ha de cobrar de cierto individuo de la villa de Moncofar...”

20 de març de 1757. Partició extrajudicial de l'herència de Maria Llorens i de Falomir vídua

Assistim també a la fundació de censos eclesiàstics, expressats mitjançant la creació de misses, novenes i celebracions litúrgiques, que en alguns casos provenen de dècades o inclús de centúries anteriors, carregats pels avantpassats d'una família, encara que hi ha de noves creacions per al segle XVIII. Tot seguit, veiem un exemple dels censals d'una família llauradora borriolenca:

“...cuyos bienes señalamos aora de presente al contenido nuestro hijo, con el cargo de pagar y corresponder, y en su caso redimir y quitar al reverendo clero de la Parroquial de esta misma villa cinquenta y dos libras en diferentes censales, y son los siguientes= Primo un censo de capital de veinte libras que por la fundacion de dos Aniversarios por Almas de Juan Santamaria y Esperanza Andrés, fue cargado a favor de dicho reverendo clero, por el antedicho Juan Santamaria, segun consta por la escritura que pasó ante Joseph Navarro notario a los veinte y cinco dias del mes de setiembre del año mil seiscientos noventa y tres = Otrosi: otro censo de capital de diez libras que por la fundación de un aniversario por alma de Marcela Pastor fue cargado por el dicho Juan Santamaria ottorgante a favor de dicho reverendo clero, segun consta por la escritura que pasó ante Vicente Portalés notario a los

veinte y cinco dias del mes de julio del año mil setecientos veinte y cinco = Otrosí: otro censo de capital de diez libras, que por la fundacion de un Aniversario por Alma de Maria Falomir fue cargado por dicho Juan Santamaria a favor del mismo reverendo clero, segun consta por la escritura que autorizó Juan Safont escrivano a los diez y siete dias del mes de julio del año mil setecientos veinte y nueve= Otrosí y ultimo otro censo de capital de 12 libras que por la fundacion de una dobla por alma de Jayme Santamaria fue cargado a favor del citado reverendo clero, por Geronima Falomir viuda del antedicho Jayme, segun consta por la escritura que testificó Antonio March notario a los veinte y ocho dias del mes de agosto del año mil seiscientos veinte y ocho”.

6 de setembre de 1757. Noces entre Josep Santamaria mancebo i Teresa Castelló donzella

En el testament de Josep Balaguer i Magdalena Pallarés, consorts, en data de 15 de febrer de 1782, atorguen diferents aportacions a l'església, d'entre les quals nomenen la quantia que deixen per tal de sufragar les obres del temple nou que es va a construir:

“dexo y lego por via de limosna y por una vez a la Fabrica del templo nuevo, que se ha de construir en esta dicha villa, en ayuda y subvencion de sus obras la quantia de dos libras”.

En un altre testament de 1781, concretament del notari Josep Artola, en data de 30 de maig, també es nomenen aportacions al temple nou:

“Otrosí: dexo y lego por una vez a la Fabrica del Templo nuevo de esta parroquia, y por via de Limosna y ayuda de su construccion la quantia de quatro libras...”.

Bibliografia

- Aparici Martí, J. (2003): “Terratinents borriolencs a Castelló: Prosopografia i peita (Segle XVI)”, dins de *Cultura i estudi local a la Plana de l'Arc*, UJI-Diputació de Castelló. Castelló.
- Ardit Lucas, M. (1993): *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Barcelona. Ed. Curial. Barcelona.
- Cavanilles, A.J. (1795): *Observaciones sobre la Historia natural, Geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid.
- Císcar Pallarés, E. (1977): *Tierra y señorío en el País Valenciano. (1750-1620)*. València.
- Corona Marzol, C. (1985): “Edad Moderna”. *La Provincia de Castellón de la Plana. Tierras y Gentes*. Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló.

- Domingo Pérez, C. (1983): *La Plana de Castellón: formación de un paisaje agrario mediterráneo*. Fundació Caixa Castelló. Castelló.
- Fradejas, F. C. i García Llamazares, P.: "Borriol y el régimen señorial en el siglo XVIII. Análisis de un cabreave notarial de 1787". Revista *Universidad y Educación* nº5. UNED-Centre Associat de la província de Castelló. Vila-real (Castelló).
- Furió, Antoni (1995): *Història del País Valencià*. Edicions Alfons el magnànim. València.
- Gimeno sanfeliu, M.J. (1990): *La oligarquía urbana de Castelló en el siglo XVIII*. Ajuntament de Castelló de la Plana. Castelló.
- Gimeno sanfeliu, M.J. (2003): *Llinatge i poder: Castelló segles XVI-XIX*. València. Generalitat Valenciana.
- Sanz rozalén, V. (1995): *D'artesans a proletaris. La manufactura del cànem a Castelló (1732-1843)*. Diputació de Castelló. Castelló de la Plana.
- VV.AA. (1993): *Isabel Ferrer i el seu temps: Castelló al segle XVIII*. Diputació de Castelló. Castelló.
- VV.AA. (1993): *Castelló en temps d'Isabel Ferrer. II Centenari d'Isabel Ferrer*. Ajuntament de Castelló. Castelló.
- VV.AA. (1990): *Història del País Valencià. L'època borbònica fins a la crisi de l'Antic Règim*. Volum IV. Edicions 62. Barcelona.